

Moses Mendelssohn: O otázce: co znamená osvítit?

Berlinische Monatschrift, 4. Sept. 1784, s. 193-200.

Slova osvícenství, kultura a vzdělání jsou v naší řeči stále nově příchozí. Patří především ke knižní řeči. Obecně nejsou srozumitelné (prostá hromada jí nerozumí). Mělo by to být důkazem, že tato věc je také u nás nová? Nevěřím. O jistém národu se říká, že nemá žádné určité slovo pro ctnost (počestnost), ani pro pověrčivost; ačkoliv se mu v nemalé míře může připsat právem od obojího.

Zatím nebylo dost času k vytvoření rozdílu mezi těmito stejně významnými slovy. Vzdělání, kultura a osvícenství jsou modifikací společného života; působení píle a snahy člověka o zlepšení vzájemného stavu.

Čím více se dostane stav národa díky umění a píli do harmonie s určením člověka, tím více vzdělání má tento lid.

Vzdělání se rozpadá na kulturu a osvícení. Každá z těchto složek se upíná k praktičnosti: k dobrotě, jemnosti a kráse v řemeslech, uměních a společenských mravech (objektivně); a k připravenosti, píli a šikovnosti, k náklonnostem, pudem a zvyklostem (subjektivně). Čím více odpovídají u národa lidskému určení, tím více kultury je mu přičítáno; tak jak je pozemku připisováno více kultur a pěstování, čím více je tento lidskou pílí doveden do stavu, přinášet lidem užitečné věci. – Osvícenství se, jak se zdá, více vztahuje k teorii: od rozumového poznání (subjektivní) a připravenosti (objektivní) k rozumnému uvažování, přes věci lidského života podle míry důležitosti a jejího vlivu na určování člověkem.

Předpokládám vždy lidské poslání jako míru a cíl všeho lidského směřování a snah, jako bod, ke kterému musí směřovat naše zraky, když nechceme prohrát. Řeč dosáhne osvícení pomocí věd, a dosáhne kultury díky společenským kontaktům, poezii a výřečnosti. Díky těmto se stane šikovnější k teoretickému i praktickému užívání. Obojí dohromady dává řeči vzdělání.

Politura je vnější stránkou kultury. Blažený budiž národ, jehož politurou je působení kultury a osvícení; jeho vnější lesk a vybroušenost jsou založeny na užívané pravosti!

Osvícenství se zachovává ke kultuře, jako vůbec teorie k praxi; jako poznání k mravnosti; jako kritika k virtuozitě. V užším úhlu pohledu (objektivním) se nacházejí v přesné souvislosti; ačkoliv mohou být subjektivně velmi často odděleny.

Je možno říci: Norimberčané mají více kultury, Berlínčané více osvícenství; Francouzi více kultury, Angličané více osvícenství; Číňané více kultury a méně osvícenství. Řekové mají obojí, kulturu i osvícenství. Byli vzdělaným národem, tak jako jejich řeč je vzdělanou řečí. Ostatně je řeč národa nejlepším měřítkem jeho vzdělání, kultury jako osvícení, vytrvalosti stejně jako síly.

Dále je možno poslání lidí rozdělit na:

1. Poslání člověka jako člověka
2. Poslání člověka jako občana

V oblasti kultury se tyto poznatky spojují; tím, že všechny praktické dovednosti mají hodnotu pouze ve vztahu ke společenskému životu, tedy musí odpovídat jedině a pouze

posláním člověka jako člena společnosti. Člověk jako člověk nepotřebuje žádnou kulturu: ale potřebuje osvícení.

Stav a povolání v občanském životě určují každému jeho členu povinnosti a práva, žádají podle jejich míry jiné dovednosti a zručnosti, jiné sklony, pudy, společenské mravy a zvyklosti, jinou kulturu a polituru. Čím více jsou tyto v souladu se všemi stavy v jejich povoláních, tím více kultury národ má.

Žádají však po každém jedinci, podle míry jeho stavu a povolání jiné teoretické názory, a jinou zručnost, jiný stupeň osvícení. Osvícení, které zajímá člověka jako člověka, je všeobecně bez rozdílu stavů; osvícenství nazírá člověka jako občana, modifikovaného podle stavu a povolání. Poslání člověka určuje míru a cíl jeho snažení.

Podle toho by se osvícení národa mělo chovat,

1. jako hmota poznání
2. jeho důležitost, tj. jeho vztah k poslání a) člověka a b) občana
3. jeho rozšíření mezi všechny stavy
4. podle míry povolání; tedy by byla míra osvícení lidu určována přinejmenším čtyřmi souvisejícími poměry, jejichž součástí jsou složeny naopak z jednoduchých poměrných členů.

Osvícení lidí se může dostat do rozporu s osvícením občanů. Určité pravdy, které jsou užitečné člověku jako člověku, mohou člověku jako občanu škodit. Zde je vtáhnout do úvahy následující. Kolize může vzniknout mezi 1. podstatným nebo 2. náhodným posláním člověka, s 3. podstatným nebo nepodstatným posláním občana.

Bez těchto podstatných poslání člověka klesá člověk ke zvířeti; bez těch podstatných není dobrým stvořením. Bez podstatných poslání člověka jako občana přestává platit ústava; bez nepodstatných nezůstávají vedlejší poměry stejnými.

Nešťasten je stát, který si musí přiznat, že u něj neharmonizují podstatné věci člověka s podstatou občana, že osvícení, které je pro lidstvo nepostradatelné, se nemůže rozšířit u všech stavů říše; aniž by se ústava ocitla v nebezpečí, že zanikne. Zde klade filozofie ruku na ústa! Nutnost předepisuje zákony, nebo spíše kuje okovy, které je nutno dát lidskosti, aby se ohnula a vydržela náš stálý tlak.

Ale když se mimořádná poslání člověka dostanou do rozporu podstatnými nebo nepodstatnými občana, tak musejí být stanovena pravidla, podle kterých se stanou výjimky a budou řešeny kolizní případy.

Když se podstatná poslání člověka dostanou nešťastným způsobem do konfliktu s jeho nepodstatnými; když se nemůže rozšiřovat jistá potřebná a člověka zdobící svoboda, aniž by mu byly strženy základy víry a mravů; tak sezná čínorodý osvícenec s opatrností a obezřetností, a bude raději trpět předsudky, než aby nechal vyhnat pravdu, s níž je pevně spjat. Ovšemže je toto maximum odedávna obrannou zbraní pokrytectví, a můžeme mu děkovat za století trávající barbarství a pověry. Kdykoliv mělo být sáhnuo po zločinu, zachránil se tento svatostí. Nezávisle na tom musí být i v osvíceném věku brány ohledy na tyto jevy. Je velmi obtížné, ale ne nemožné, najít hraniční linii, která odděluje zvyk a zneužití.

Čím více je věc ušlechtilá ve své dokonalosti, říká jeden židovský spisovatel, tím strašnější je ve svém rozkladu. Tlící dřevo není tak odpudivé, jako tlející květina; tato není tak odporná, jako rozkládající se zvíře; a toto není tak strašné, jako člověk ve svém rozkladu. Tak je to s kulturou a osvícením. Čím ušlechtilejší je její rozkvět: tím odpornější je ve svém rozkladu a záhubě.

Zneužití osvícenství oslabuje morální pocity, vede k tvrdošijnosti, egoismu, zmatené víře a anarchii. Zneužití kultury produkuje přebujnělost, pokrytectví, změkčilost, pověrčivost a otroctví.

Kde jdou osvícení a kultura stejnými kroky; tam jsou si navzájem nejlepšími obrannými prostředky proti korupci. Její způsob, jak ji zničit, je vystavit ji přímo sobě navzájem.

Vzdělání národa, který je sestaven podle svrchu uvedeného smyslu slova z kultury a osvícení, je mnohem méně podřízeno korupci.

Vzdělaný národ se nenachází v žádném jiném nebezpečí, než v přemíře nacionální blaženosti; kterou, jako naprosté zdraví lidského těla, je možno nazývat samo o sobě již chorobou či přechodem k chorobě. Národ, který se díky vzdělání ocitl na samotném vrcholu národní blaženosti, se uvrhl v nebezpečí, protože nemůže stoupat výše. Avšak toto vede příliš daleko od předložené otázky.

Moses Mendelssohn.